Oponentský posudek diplomové práce Jakuba Marka

Česká toponyma v perspektivě kognitivní etnolingvistiky

Diplomová práce se zabývá tématem v české (a nejen české) lingvistice dosud opomíjeným, a otevírá tak novou oblast výzkumu, které by bylo vhodné v budoucnu věnovat soustředěnější pozornost. Práce se zabývá kognitivními aspekty zeměpisných jmen; zvolená metodologie je **kognitivnělingvistická**, resp. **etnolingvistická**. O perspektivě „kognitivní lingvistiky, respektive etnolingvistiky" hovoří autor explicitně v prvním odstavci úvodu (s. 8). V pozn. 1 na s. 9 autor upozorňuje na jistou terminologickou rozkolísanost: uvádí řadu víceméně synonymních označení dané disciplíny, jako je kognitivní lingvistika, antropologická lingvistika, kulturní lingvistika, etnolingvistika. Jsou-li ovšem termíny **kognitivní lingvistika** a **etnolingvistika** chápány jako téměř synonymní označení konkrétní disciplíny, čtenář může být poněkud zmaten, jestliže se v názvu práce hovoří o **kognitivní etnolingvistice**, a toto označení může považovat za pleonastické.

Práce vychází z **onymického** materiálu (autor v úvodu na s. 8 hovoří o materiálu **onomastickém**; vzhledem k tomu, že předmětem zkoumání není **onomastika** jakožto vědní disciplína, nýbrž **onymie** jakožto soubor onym/proprií, užité spojení považuji za nepříliš vhodné, třebaže se s ním můžeme i v odborné literatuře nezřídka setkat), jak však J. Marek sám naznačuje, nejedná se o práci onomastickou. Diplomant se ovšem snaží zohledňovat specifika propriální sféry jazyka, což se mu až na výjimky (viz níže) daří.

V teoreticko-metodologické části práce podává autor nejprve vymezení toponym, nastiňuje jejich klasifikaci podle druhu pojmenovaných objektů a věnuje se možnostem jejich zkoumání. Postupně tím přechází některým novějším směrům, zvláště pak k formující se „kognitivní onomastice" a k otázkám významu proprií, zvláště pak toponym. Vychází mimo jiné z pojetí významu proprií u W. Van Langendocka.

Autor u toponym rozlišuje jednak **denotaci, tj. pojmový význam** (srov. název podkapitoly 2.3.1.1), jednak **konotaci** (2.3.1.2). Zatímco **konotace** proprií je zcela nezpochybnitelná a např. i Van Langendock se jí dosti podrobně zabývá, vymezení **denotace** proprií je velmi problematické. Pokud totiž denotaci chápeme jako pojmový význam, jak to autor sám činí, narážíme na zásadní skutečnost, že propria nepojmenovávají obecné pojmy, nýbrž jednotliviny, a proto pojmový význam nemají a mít nemohou. Vlastním jménem nemůže mít mluvčí na mysli obecný pojem, nýbrž vždy konkrétní pojmenovaný objekt. Ani u toponym nelze proto hovořit o **denotaci**, nýbrž o **referenci**; jde o přímý vztah mezi propriem

(v tomto případě toponymem) a pojmenovanou skutečností. O Ogdenově-Richardsově trojúhelníku, který autor znázorňuje na s. 19, zde proto nelze uvažovat. Na všech místech práce, kde autor hovoří o denotaci toponym, by proto bylo vhodné uvažovat spíše o jejich referenci.

I přes tuto zásadnější výtku je však třeba konstatovat, že teoreticko-metodologická část práce je důkladně zpracovaná, přínosná a inspirativní. Totéž platí i o výzkumné části, která představuje velmi cennou případovou studii. Autor si pro svůj výzkum zvolil tři konkrétní česká toponyma, a to *Pelhřimov*, *Jihlava* a *Pacov*. Zaměřuje se především na **konotace** jednotlivých toponym a **stereotypy** spojené s danými městy. Zkoumá data **systémová** (spjatá s jazykovým systémem; často jde např. o lidovou etymologii), **textová** a **empirická** (získaná vlastním dotazníkovým průzkumem). Dochází k cenným zjištěním a pozoruhodným závěrům. Jako celek je práce velmi zdařilá a mohla by se stát inspirací pro další podobně orientovaná zkoumání u nás i v zahraničí.

V závěru posudku uvádím několik poznámek a otázek:

1. Přestože práce není primárně onomastická, jak už bylo řečeno, autor projevuje dobrou znalost onomastické literatury. Autorovi nelze vytýkat, že se v některých případech, kdy by bylo možné vycházet z úžeji zaměřené onomastické literatury, spokojí s citací některých přehledových prací, jako je „Čeština – řeč a jazyk“ (ČŘJ). Někdy je tato volba poněkud nešťastná (zvláště kapitolka věnovaná klasifikaci místních jmen podle jejich motivace v ČŘJ, z níž diplomant vychází, bohužel obsahuje celou řadu nepřesností[1]), ale diplomantovi to nelze mít za zlé.

2. J. Marek se na s. 29 zmiňuje o distinktivních přívlastcích místních jmen a uvádí, že „rozlišující složky daného pojmenování s sebou mohou nést příznaky jisté expresivity, intenzifikace či konkrétnější kontextové zapojenosti“. Domnívá se autor, že např. s expresivitou se u toponym setkáváme (nej)častěji právě u těchto distinktivních složek? Z uváděných příkladů to bohužel nikterak nevyplývá.

3. Není mi jasné, co je míněno vyjádřením na s. 31: „[…] všechny původní významy, které byly motivací pro vznik zeměpisných jmen, dnes nemusí […] vycházet pouze z formy

[1] Místní jméno *Lobkovice* nevychází z osobního jména *Lobkovic*, jak uvádí ČŘJ (zde je tomu opačně: osobní jméno *Lobkovic* naopak vzniklo z místního jména *Lobkovice*), nýbrž z osobního jména *Lobek*; jména typu *Poříčany*, *Dolany* nevyjadřují primárně polohu sídla, poněvadž jde o jména osad nazvaná podle jejich obyvatel; *Košíře* nebyly pojmenovány podle výrobců košíků – jde zřejmě o předslovanské jméno nejasného původu; jméno *Konětopy* podle novějších výkladů nepatří mezi přezdívková jména, jde o pojmenování bažinatých míst, kde se mohl utopit i kůň; *Kolín* a *Nymburk* nebyly pojmenovány podle názvů cizích významných osad – možná souvislost Kolína s německým Kolínem nad Rýnem byla vyvrácena, *Nymburk* je původní, odnikud nepřenesené, původem německé pojmenování nového sídla.

toponyma, tedy z toho, na základě jaké mimojazykové skutečnosti slovo skutečně vzniklo, ale […] přesto v dnešních toponymech obdobné významy být obsaženy mohou.“

4. Proč se pověsti o založení Jihlavy jako hornické osady (s. 67) řadí mezi „systémové doklady“? Jak tyto doklady souvisejí s jazykovým systémem?

5. Na s. 89 autor uvažuje o tom, že Pacov bývá zobrazován „i jako město, jehož je Antonín Sova ‚vlastníkem‘“. I přesto, že slovo „vlastníkem“ je v uvozovkách, nepovažuji tuto úvahu za adekvátní. Posesivní genitiv i posesivní adjektivum plní přece i jiné funkce než jen úzce chápanou posesivitu: v dokladech jako *město Antonína Sovy* nebo *Sovovo město Pacov* nejde o posesivitu, nýbrž o honorifikaci, vyjádření pocty, podobně jako je tomu např. v názvu ulice *Antonína Sovy*, zmíněném na s. 90.

Jak již bylo řečeno výše, práce je celkově velmi zdařilá, originální a inspirativní. Vyhovující je i její jazyková úroveň (formulační a gramatické nedostatky jsou ojedinělé: „potenciálním bodem zájmu lingvistiky“ – s. 12; „zatraktivnění zeměpisu a usnadnění práce jejího učitele“ – s. 13, „k Čermákově výroku“ – s. 16). Práce bez výhrad splňuje všechny nároky kladené na diplomovou práci. Za předpokladu, že se autor při obhajobě vyrovná alespoň s částí uvedených připomínek, doporučuji hodnocení stupněm *výborně*.

V Praze 14. 6. 2016

PhDr. Pavel Štěpán, Ph.D.
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.